



Horace Engdahl: Tal till Orhan Pamuk

Talare

Horace Engdahl
Litteraturkritiker

Datum

10 december 2006

Eders Majestäter, Eders Kungliga Högheter, mina damer och herrar!

Orhan Pamuk beskriver i sin bok om hemstaden Istanbul hur han som ung hänfört studerade ett praktverk med gravyrer från tidigt 1800-tal, föreställande vad som på den tiden var huvudstaden i det vidsträckta osmanska imperiet. Konstnären var tysk och bar med sig det europeiska landskapsmåleriets teknik och synsätt, den förening av dagdrömmeri och nyfikenhet på världen som vi kallar det pittoreska och som då ännu var främmande för den turkiska kulturen. Samtidigt var det med kunskapen hos en äkta istanbulbo som målaren, efter många års verksamhet i staden, betraktade palatsen, gatorna, folkmyllret och ljusets spel över Bosporens vatten. Han måste både vara österlänning – för att förstå vad han såg – och västerlänning – för att ha medel att avbilda det.

Vad Orhan Pamuk här beskriver är sin egen dubbla blick på verkligheten. När Pamuk använder den västerländska romanformen, förlorar den sitt fasta centralperspektiv, bundet till huvudpersonens handlingar och känslor. I stället lockas läsaren in i en labyrint av historier och åskådningar, där den person vi identifierar oss med när som helst kan möta sig själv som en främmande, kommen från ett annat håll, från ett annat liv eller en annan kultur.

I Mitt namn är röd väljer Pamuk sultanens miniatyrmålare i 1590-talets Istanbul för att iscensätta konflikten mellan västerländsk individualism och österländsk traditionalism. Den klassiska muslimska ståndpunkten är, som romanen framställer det, att alla målningar illustrerar kända berättelser. Att bara avbilda det som ögat ser i naturen är en hädelse. Helst skall man måla ur minnet, måla föremålets mening och inte deras utseende, avlägsna allting tillfälligt, höja sig till Allahs blick på världen. Att lämna spår i verket som låter sig identifieras som en personlig stil anses av de gamla mästarna vara ett bevis på oskicklighet. Den västerländska porträttkonsten uttrycker för dem en syndfull önskan att stoltsera inför Gud. Den som låter sig målas så, tror sig ha en utomordentlig betydelse

och placerar sig i världens medelpunkt, liksom den avsiktligt originella konstnären med sin stil. En sådan människa kommer inte längre att böja sig under auktoriteter utan tar sig rätten att tvivla på vad som helst. Det unika penseldraget, där målarens hand bara lyder hans egen blick, är den rörelse som hotar att kullkasta alla heliga sanningar.

Valet mellan de alternativa åskådningarna i denna roman är förföriskt enkelt för en modern läsare, men det visar sig förrädiskt. Samtidigt som Pamuk genom sitt sätt att skriva tycks befinna sig på den personliga stilens sida, sprider han tvivel på att det unika draget verkligen finns. Innebär inte både kärlek och konst att upprepa gester vi först har sett hos någon annan?

I hans storverk *Den svarta boken* ter sig civilisationen som en oöverskådlig plagiatverksamhet, där människor flyr in i varandras inbillade liv för att bli fria från sig själva och kunna uppleva kärlek. Man blir den man berättar om. *Den svarta boken* är en odysse genom ett nattligt Istanbul fullt av djinner och halvvarer, en stad där de påhittade historierna väcker mera tilltro än de sanna och sanningen är en skugga på väggen. En drömvärld och en metafor för världsalltet. Människans hjälplösa beroende av berättandet har sällan beskrivits mera övertygande. Liksom Oscar Wilde påpekade att dimman över Themsen imiterar Turners måleri, visar Pamuk att det verkliga Istanbul bara existerar tack vare av sina fabulatörer.

I romanen *Snö* söker sig Pamuk till en bortglömd småstad i Turkiets utkant. Denna förflyttning, inte mindre drastisk än en resa från jorden till månen, sätter honom i tillfälle att ta ett geologiskt prov på alla skikt i det turkiska samhället, från det statstroga etablissemanget till besvikna vänsterintellektuella, islamiska fundamentalister, kurder och de mystiskt självmordsbenägna flickor som kämpar för rätten att bära slöja. I centrum för handlingen står en västinfluerade poet som söker en väg tillbaka från sin exil. *Snö* har kallats en politisk roman, men mera än en åsiktsyttring är den, efter förebild av Dostojevskijs *Onda andar*, en kritik av politiken och dess inverkan på mänskliga sinnen. Fanatikerns övertygelse bottenar i en blindhet för andra människors drivkrafter. Mot detta ställer Pamuk författarens inlevelse i alla sina gestalter bortom gott och ont. Händelsernas egen ironi är den enda dom han faller. Romanens karismatiska fundamentalist, som sätter skräck i myndigheterna och har förhäxat den kvinna poeten vill älska – på ett mytiskt plan är deras kamp Orfeus nederlag mot Dionysos – denna dödsföraktande terrorist visar sig mest av allt sträva efter att

få sina hotelser mot Europa publicerade i någon av de stora tyska tidningarna, så att Väst skall lägga märke till honom. Snö är till sist en bok om rätten till ovisshet och vacklan, om kärleken som livslångt nederlag och om längtan efter Gud.

Käre Orhan Pamuk! Ni har förvandlat er hemstad till ett omistligt litterärt territorium, jämförbart med Dostojevskijs Petersburg, Joyces Dublin eller Prousts Paris – en plats där läsare från jordens alla hörn lever ett andra liv, lika trovärdigt som deras eget, uppfyllda av en främmande känsla de genast känner igen som sin egen.

Jag vill framföra Svenska Akademiens varma lyckönskningar, när jag nu ber er att mottaga Nobelpriset i litteratur ur Hans Majestät Konungens hand.

Taggar

2000-tal, 2006, Författare, Hyllningstal, Man, Nobelpriset, Svenska Akademien

URI

<https://www.svenskatal.se/tale/horace-engdahl-tal-till-orhan-pamuk>